

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

КОЗАЧИНСЬКА ВІКТОРІЯ ВАЛЕРІЇВНА

УДК 111.32+165.24]:141.319.8 “312”

**СУБ’ЄКТИВНІСТЬ: РОЗМИКАННЯ ГЕТЕРОГЕННИХ ОБШИРІВ
(ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР)**

Спеціальність 09.00.04 – філософська антропологія,
філософія культури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Харків – 2017

Дисертацією є монографія.

Роботу виконано в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор філософських наук, професор
Загороднюк Валерій Петрович,
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди
НАН України, провідний науковий співробітник
відділу філософської антропології

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Кузь Олег Миколайович,
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця,
завідувач кафедри філософії та політології;

доктор філософських наук, доцент
Лютий Тарас Володимирович,
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»,
професор кафедри філософії та релігієзнавства;

доктор філософських наук, професор
Суковата Вікторія Анатоліївна,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, професор кафедри
теорії культури і філософії науки.

Захист відбудеться «25» жовтня 2017 року о 13.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.051.06 при Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, Харків, майдан Свободи, 6, ауд. 243.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розісланий «21» вересня 2017 р.

Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради

Подольська Т. В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Філософсько-антропологічна концептуалізація суперечного й неочевидного рубікону, що покладає особність *специфічно людського*, властивого тільки людині, дотепер актуальна. Після зухвалого буму методологічної «нікчемності» образу людини сьогоденна філософська рефлексія, звівши дразливе панування модерного суб'єктивізму нанівець, уміщує як асуб'єктний дискурс плюральної суб'єктивності, людини-складки (зборки – Ж. Дельоз), особистості-*multiple*, у якій підважено ідею тожсамості, так і настійні тренди віднайдення суб'єктивності, набутку завбачуваної інтегральності ідеї людини.

Відтворюючи найхімерніші обертони дискусій навкіл суб'єкта, постсуб'єктна реакція дотепер – активний важіль методологічного плюралізму того *ацентричного* дискурсу, в якому образ трансцендентального суб'єкта усе ще переслідує академічну західну спільноту (С. Жижек). Саме придатна до безнастанного дроблення, спроможна дивідуалізуватися й бути флективною *суб'єктивність* увиразнює новітній зсув ідеї людини, що сприяв поверненню з-за лаштунків концепту суб'єкта й проліферації у різноманітні царини знання гетерогенно повнотної суб'єктивності.

Складаючись як дискурс розкладу моноцентричного антропологізму, неklasичний образ людини є набутком антропологізму полісутнісного, в якому маніфестація інакшості й нетожсамості «розгубленої» ідентичності – ознака одного з обертонів теоретичного зняття людини. Уможливаючи невичерпну розлогість антропологічної палітри, сьогоденні уявлення про *специфічно людське* є подоланням метафізичної історії суб'єктивності й розімкненням обширів суб'єктивності як *трансцендентного в іманентному*.

Постантропологічній добі притаманне усвідомлення хибності *людини універсальної*, визначуваної радше негативно, через нередукованість, трансгресію, взаємооберненість якостей. До складу суб'єктивності акцептовано інакшість *Іншого*, автентичне (ре)концептуалізовано через лімінальні: екстаз, божевілля, страх, біль, смерть – ознаки існування, а саму суб'єктивність оприявлено неочевидною – такою, що не потребує суб'єкта (експлікована А. Шопенгауером та Ф. Ніцше «незрима»: воля, симуляції, ілюзії, перцепції, марення, відтворювані у свідомості *повз суб'єкта*, – суб'єктивність зринає у Ж. Дельоза і М. Фуко, суб'єктивність як пасивність – у Е. Гусерля, М. Гайдегера, Е. Левінаса, М. Анрі й інших).

Подибуваний як неявний – залаштунковий – антураж антропології *недовіри* модерної рефлексії, підмурівок полісутнісності *специфічно людського* остаточно затверджено негативізмом та ідеями біологічної недоконаності, неусталеності – перехідності людини у філософсько-антропологічних проектах початку ХХ століття (М. Шелер, Г. Плеснер, А. Гелен). Ідея радикальної деспеціалізованості *homo compensator* як створіння «замість чогось» (А. Гелен, К. Лоренц, О. Марквард) дотепер методологічно значуща.

В. Декомб пов'язує просування дискусії навкіл ідеї суб'єкта з ідеалістичним поворотом (Е. Гусерль, «Ідея феноменології», 1907), новим затвердженням картезіанства (Е. Гусерль, «Картезіанські розмисли», 1931), екзистенціалістським

переглядом взаємин із *Я* (М. Гайдегер, «Буття і час», 1927; Ж.-П. Сартр, «Буття й ніщо», 1943), спробами як демістифікації суб'єкта (М. Фуко, «Слова та речі», 1966), так і подолання класичних підходів в описанні свідомості за допомогою діалогічних моделей (Ю. Габермас, «Теорія комунікативної дії», 1981), а також герменевтичними працями про смертність, історичну зумовленість, силуваність «суб'єкта» обставинами (Г.-Г. Гадамер, «Істина і метод» 1960; П. Рікер, «Я сам як інший», 1990).

Обґрунтування суб'єктивності на рівні доперсоніфікованої організації внутрішнього досвіду відбувається у зв'язку з тематизацією афективності й пасивного конституювання у генетичній феноменології Е. Гусерля, онтологізацією мовної парадигми в герменевтичній онтології М. Гайдегера та філософській герменевтиці Г.-Г. Гадамера, візіями мовної структурованості несвідомого у структуралізмі Ж. Лакана, мовним поворотом (Л. Вітгенштайн, Дж. Остін, Г. Райл), який вбудовує соціалізований організм суб'єкта-мовця й дієвця у відношення до світу. У постгносеологічному дискурсі додання акту суб'єкта-«дарувальника смислу» (М. Фуко) структура суб'єктивності корелятивна інтерсуб'єктивним структурам, а істотні смисло- та нормоутворювальні функції в zasadничено трансцендентальною комунікацією.

Перехід суб'єктивності за межі усталеного зумовлено структуралістським зняттям людини на стику тілесних, лінгвістичних та соціальних сил, перервністю як принципом децентрації суб'єкта у психоаналізі, лінгвістиці, антропології. Дефіцитарно дивідну суб'єктивність, яка набуває авторитету виключно з мережі символічних розрізень, означено радикалізацією несталіх форм ідентичності, субстантивованих у суб'єкті влади, знання, сексуальності, тілесності, в обертонах бажання (Ж. Дельоз), лібідо (Ж. Лакан, Ж.-Ф. Ліотар), спокуси (Ж. Бодріяр), відрази (Ю. Крістева), в ракурсах інтра- й інтерсуб'єктивної чужості (Б. Вальденфельс, Ж. Дельоз, Ю. Крістева, Ж. Лакан, Р. Салецл, М. Фуко).

Транзитивність антропологічних реалій порубіжжя ХХ – ХХІ століть провокує виразну зміну перспективи на дотепер ототожнювану з сапієнтністю «зриму» суб'єктивність, в якій неочевидне *а(мета-)логічне* тло передкогнітивної організації індивідуального досвіду набуває конститутивної ролі, засвідчуючи значну ревізію суб'єктивності як самосвідомості й розмикання гетерогенних обширів суб'єктивності. Зміщення онтологічного статусу *Я*, показове для новітніх теорій суб'єктивності (Дж. Серл, Г. Стросон, А. Дамазіо), нерелексії (само)свідомості (А. Гурвіч, Д. Генрих, М. Франк), а також концепцій, позначених впливом аналітичної філософії (П. Рікер, В. Декомб), релевантне егологічному зсувові досліджень устрою ментальних феноменів на передкогнітивний рівень.

Якщо означену трансгресією від інтрасуб'єктивної множинності до інтерсуб'єктивних форм «герменевтику суб'єктивності» (М. Фуко) кінця минулого століття представлено розмаїттям постметафізичних теорій, що з'ясовують механізми утворення обернених форм анонімної суб'єктивності й «суб'єкта зробленого» (підкореного – *assujetti*) в модусах підлеглості/ суб'єктивації (Т. Адорно, Р. Барт, Ж. Дельоз, М. Фуко), розкривають підстави ідентичності (Ж. Бодріяр, Б. Вальденфельс, Ю. Габермас, С. Жижек) чи специфіку самості

(В. Декомб, Д. Денет, П. Рікер, С. Шов'є), то на початку ХХІ століття її розвинуто феноменологоорієнтованою філософією, що виходить з конститутивності обширів темпоральності, афективності, тілесності й інтерсуб'єктивності, з дорефлексійного досвіду устрою самосвідомості (Д. Захаві – Ш. Галагер).

У започаткованому Київською світоглядно-антропологічною школою українському людинознавстві полівекторність *специфічно людського* розкрито через ідеї полісутнісної мозаїки людського буття, екзистенційності – есенційності, сапієнтальності – афективності (С. Кримський, М. Попович, В. Табачковський, В. Шинкарук), осмислення антропологічних обширів наукового пізнання, трансцендування й цілепокладання (В. Загороднюк), амбівалентність негативно-позитивної суб'єктивності (Л. Солонько, Г. Шалашенко), концепт розумності нерозумного (Т. Лютий) тощо.

Модерне уявлення про суб'єкт, самість та ідентичність піддано ґрунтовній ревізії українськими філософами у царинах етики, соціальної філософії, філософії культури (А. Баумейстер, Є. Бистрицький, А. Єрмоленко, О. Кирилюк, М. Култаєва, В. Малахов, М. Попович, С. Пролєєв, Л. Ситніченко), переглянуто з позицій феноменології тілесності (Л. Газнюк, О. Гомілко, В. Косяк), поняття *Іншого* (В. Суковата), феномену досвіду (А. Богачов, В. Кебуладзе) тощо. Переосмислення проблеми суб'єктивності у постгайдегерівському дискурсі експліковано в дослідженні Л. Карачевцевої.

Отже, для філософсько-антропологічної рефлексії ХХ – початку ХХІ століття притаманні як тренди зняття узвичаєного модерном поняття суб'єкта й суб'єктивності, так і тенденції розвою фундаментальних досліджень осібної природи, структури та властивостей *специфічно людського*. Показовою для сьогоденної ситуації з «крихким» суб'єктом є, зокрема, думка С. Жижека («Дражливий суб'єкт», 2000), який обстоює незужитість цього поняття у філософському полі, що, разом із тим, маніфестує необхідність його нової легітимації, сенс якої – не в поверненні до *cogito* модерної думки, а у випрозоренні його замуленого образу й невизнаної сутності, досить далекої від примирливого образу очевидної Самості.

Утім, віднайдення «драстичної» (С. Жижек) суб'єктивності на тлі антропологічного розлюднення й радикалізації розмаїтих стратегій «усутнення» залишається проблематичним. Оскільки концептуальна необґрунтованість та розмитість уявлень про суб'єктивність продовжують мати місце, вагомим убачається осмислення особливостей сучасного образу людини й концептуалізація розмикання гетерогенної специфіки суб'єктивності, оприявлюваної як протейчна сув'язь базових і трансгресивних характеристик.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою комплексної науково-дослідної роботи кафедри філософії «Актуальні питання історії й теорії філософії та її викладання студентами педагогічних навчальних закладів» наукового напрямку «Дослідження проблем педагогічних наук», що входить до тематичного плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, затвердженого Вченою радою університету від 29 січня 2009 року (протокол № 5).

Мета і завдання дослідження. Розкриваючи граничну плуральність сьогоденних уявлень про суб'єктивність, дисертаційна робота має на меті дослідити розмикання гетерогенних обширів суб'єктивності як неочевидної повнотності конститутивних для індивідуального досвіду й буття у світі феноменів.

Досягнення цієї мети вимагає розв'язання таких завдань:

- з'ясувати теоретико-методологічні та концептуальні засновки дослідження гетерогенної специфіки суб'єктивності;

- обґрунтувати суб'єктивність як неочевидну повнотність гетерогенних обширів *специфічно людського*, що охоплює конститутивні для індивідуального досвіду та буття у світі феномени від афективності й тілесності до найскладніших форм саморефлексії й інтерсуб'єктивності та є підґрунтям формування особистісної ідентичності (тожсамості) людини;

- умотивувати зсув від метафізичної моделі суб'єктивності як монадичної іманентності до розриву замкненого *Я* й виявлення суб'єктивності як *трансцендентного в іманентному* в якості підстави конструктивної відкритості сучасного антропологічного дискурсу взагалі й розмикання гетерогенних обширів суб'єктивності зокрема;

- визначити концептуальну спрямованість поняттєвої розмаїтості суб'єктивності, а саме: осмислити передумови полісутнісного образу людини у залаштункових модерних інтенціях додання *homo superlativus*, розкрити запитальний потенціал ситуації *розламу* людського буття, відтвореної в модусах нествердного заперечення, свободи осмисленого «стояння у ніщо» й дефіцитарної суб'єктивності постмодерну;

- виявити розмикання гетерогенних обширів суб'єктивності як *трансцендентного в іманентному* у трансгресивних ракурсах радикального образу людини, усутнених як: негативна суб'єктивність, номадична суб'єктивність, *Інший*, *Чужий*, самість, тілесність, конечність (мортальність);

- дослідити специфіку новітніх моделей самості, розкривши як доцентрове спрямування, так і відцентрове трансцендування її структур від інтрасуб'єктивно множинних до радикальних інтерсуб'єктивних форм;

- обґрунтувати конструктивність сьогоденних теорій, які, виходячи з дорефлексійного тла конституювання індивідуального досвіду, засвідчують радикальну ревізію суб'єктивності як самосвідомості, а саме: виявити розмикання гетерогенних обширів суб'єктивності у світлі новітніх теорій (само)свідомості й передусім – у феноменологічній перспективі;

- довести засадничість позиції феноменального тіла як *трансцендентного-в-іманентному*, розкрити виклики й перспективи посттілесності;

- презентувати спробу осягнення конечності (мортальності) як краю буттєвого виконання суб'єктивності, проаналізувати сьогоденні обертони «аритмії» мортальності як викривлення циклу природної смерті людини в інформаційному суспільстві.

Об'єкт дослідження: суб'єктивність у філософсько-антропологічному вимірі.

Предмет дослідження: гетерогенні обшири суб'єктивності.

Методологічні підстави дослідження. Теоретико-методологічні й концептуальні засновки обумовлено особливостями об'єкта і предмета дослідження. До теоретико-методологічних засад філософсько-антропологічного аналізу гетерогенної повнотності *специфічно людського* упроваджено:

– ідею розриву монадично замкненого *Я* й виявлення суб'єктивності як *трансцендентного в іманентному* (Е. Левінас – А. Рено), тобто – суб'єктивності, релевантної інтерсуб'єктивній ідентичності суб'єкта досвіду (що є засадничим для теорій суб'єктивності й самості як розімкненого буття від першої особи, концептуалізації *Іншого* та *Чужого*);

– ідею множинності ракурсів суб'єктивності, що маніфестує нередукованість, трансгресію, об'ємність взаємообернених ознак *специфічно людського*.

Особливої методологічної значущості у процесі дослідження набули: *негативний* проект людини й суб'єктивності; статус *розламу* буття людини як підстава утримання в суб'єктивності суперечної сув'язі меонтичності й трансцендування; явище *трансгресії*; виявлення гетерогенної специфіки суб'єктивності у *феноменологічній* перспективі, яка: виходячи з суб'єктивного характеру індивідуального досвіду, передбачає його доступність для суб'єктивного переживання, що є одним з аргументів на користь значущості суб'єктивності; виходячи з універсальності суб'єктивності як відкритої тотальності індивідуального досвіду, обстоює конститутивність обширів темпоральності, афективності, тілесності й інтерсуб'єктивності; обґрунтовує засадничість передкогнітивної організації й дорефлексійних умов конституювання суб'єктивності; умотивовує ідею суб'єктивності як вихідної пасивності та розв'язання проблематики присутності тіла як *трансцендентного-в-іманентному*.

До філософсько-антропологічного виміру осягнення осібної природи *специфічно людського* залучено новітні методологічні здобутки гуманітарних наук: культурної й історичної антропології, психоаналізу, структуралізму та постструктуралізму тощо.

З метою методологічної диференціації понять *суб'єктивності*, *суб'єкта*, *Я* (*его*), *самості* висунуто визначення: *суб'єктивності* як неочевидної повнотності гетерогенних обширів *специфічно людського*; *Я* (*его*) як суб'єкта індивідуального досвіду, «центру» особистісної ідентичності людини; *самості* як моделі особистісної ідентичності людини (її тожсамості, індивідуальності).

У дисертації впроваджено комплексне використання сукупності методів, принципів та прийомів, серед яких: засоби історико-філософського аналізу (історико-філософський опис та зіставлення, реконструкція філософсько-гуманітарного дискурсу); порівняльний підхід та принципи системності й доповняльності; герменевтичні методи розуміння й інтерпретації; феноменологічний аналіз внутрішнього досвіду, зокрема інтроспекції, необхідний у ситуації живого зіткнення з суб'єктивним; загальнологічні прийоми аналізу й синтезу, абстрагування, узагальнення та конкретизації.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у дослідженні розмикання гетерогенних обширів суб'єктивності як неочевидної повнотності *специфічно людського*, оприявлюваних як протейчна сув'язь базових і трансгресивних ознак.

Наукова новизна конкретизується низкою положень.

Уперше:

– обґрунтовано суб'єктивність як наділену синтетичною функцією неочевидну повнотність гетерогенних обширів *специфічно людського*, що охоплює конститутивні для індивідуального досвіду та буття у світі феномени від афективності й тілесності до найскладніших форм саморефлексії й інтерсуб'єктивності та є підґрунтям формування особистісної ідентичності (тожсамості) людини;

– умотивовано, що зсув від метафізичної моделі суб'єктивності як монадичної іманентності до розриву монадично замкненого *Я* й виявлення суб'єктивності як *трансцендентного в іманентному* є підставою конструктивної відкритості сучасного антропологічного дискурсу взагалі й розмикання гетерогенних обширів суб'єктивності зокрема;

– розкрито тяглість долання просвітницько-оптимістичного антропологізму від модерної до новітньої філософії як передумову полісутності сучасного образу людини, з одного боку, та його радикалізації у трансгресивних обертонах суб'єктивності як *трансцендентного в іманентному*, з іншого боку;

– з'ясовано, що неklasичні обрії *специфічно людського* корелюють із шерогом трансформацій ідеї людини від концептуалізованого антропологічним проектом початку ХХ століття екзистенційного статусу *розламу* поставленої в *ніщо* суб'єктивності як підстави сув'язі меонтичності й трансцендування до постмодерного зняття людини, що набуває у пізніх фуколдіанських варіаціях гуманістичної спрямованості;

– виявлено розмикання гетерогенних обширів суб'єктивності як *трансцендентного в іманентному*, усутнених як:

1) негативна суб'єктивність, що, походячи з заперечного проекту людини, виявна як: вихідна недостатність суб'єкта у негативній антропології; вихідне ніщоження, екзистенція/ свобода осмисленого «стояння у *ніщо*», буття, що неантизує себе, в екзистенційному проекті; залучена до безупинного шеругу відчужень онтологічно дефіцитарна суб'єктивність, експлікована на стикові різнототожних символічних форм, у структуралістському психоаналізі та постлаканівському дискурсі «розпаду» символічного порядку;

2) номадична суб'єктивність (нео)кочівницьких стратегій, в яких перевагою суб'єкта-номада радикальних версій є ухилення від влади, а перевагою неономада – можливість надшвидкісного пересування;

3) *Інший* як конститутивний обшир суб'єктивності, що зумовлює трансгресію від тожсамих ознак «*Я-центру*» до крайніх кордонів інакшості *Іншого*, маніфестуючи нередукованість суб'єктивності до *Я*, а отже – відновлювану в шерезі *іманентне – трансцендентне – трансцендентне-в-іманентному* ідентичність (самість), спрямовану на *Іншого*;

4) *Чужий* як лімінальна ідентичність, експлікації якої виявляють ресурс долання постмодерної втрати суб'єкта, умотивовуючи ідентифікацію *Чужого* як інтрасуб'єктивної чужості («чужого собі *Я*») у постструктуралістському психоаналізі, чи ж екстериторіального а-топічного *Чужого*, експлікованого у світлі

ширшої, ніж простий запит, «моєї» відповіді на його домагання – у респонзивній феноменології;

5) самість як розімкнене буття від першої особи, модуляції якої визначаються: етичним принципом *Я* як акту волі «спроможного суб'єкта» (П. Рікер); множинною ідентичністю несталої «*Я-ідеї*» (С. Шов'є); метафорою «центру наративної гравітації», що спростовує ідею тожсамості (Д. Денет); автоафіціюванням як вихідною дорефлексійною структурою (М. Анрі); передкогнітивним рівнем володіння досвідом та його вихідною маніфестацією у перспективі першої особи (Д. Захаві); гетероафіціюванням з боку *Іншого* (Е. Левінас, А. Рено) та *Чужого* (Б. Вальденфельс);

6) тілесність, оприявлена у феноменальному тілі як *трансцендентному-в-іманентному*: тілі як суб'єктові сприйняття й конституювання світу (М. Мерло-Понті); полівекторному тілі як організованій сукупності уявлень, спогадів та афектів (Б. Вальдефельс); утіленості як невідрефлексованому й концептуально не відтворюваному знанні втілення (М. Анрі);

7) конечність (мортальність) як відкрите для свідомості тотально інакше *цїле*, що «витягає» суб'єктивність у царину співвідношуваного з повнотою буттєвістю потенційного, в якому досвід тіла є вихідною формою буттєвої безпосередності.

Поглиблено:

– умотивування евристичності (а)суб'єктної фуколдіанської аналітики з огляду на зіставлення радикалізму десуб'єктивації vs де/реконструкції: якщо в антропології *нестачі* (Ж. Лакан) та постлаканивському дискурсі «розпаду» символічного порядку (Ю. Крістева, Р. Салецл) дефіцитарну суб'єктивність наділено остаточно розщепленою природою, то конституювання вільного суб'єкта як турботи/ плекання себе у пізніх фуколдіанських варіаціях маніфестує евристичність «антропоморфних» (П. Козловський) трендів;

– ідею розмикання обширів суб'єктивності у феноменологічній перспективі, що умотивовує: доступність внутрішнього досвіду для суб'єктивного переживання; конститутивність вимірів темпоральності, афективності, тілесності й інтерсуб'єктивності; засадничість передкогнітивної організації й дорефлексійних умов конституювання суб'єктивності; поняття самості як виміру досвіду, що уможливорює аналіз диференціації рефлексійності від дорефлексійного шару до явищ гіперрефлексійності; ідею суб'єктивності як вихідної пасивності; розв'язання проблематики присутності тіла як *трансцендентного-в-іманентному*;

– обґрунтування конструктивності теорій, які, виходячи з дорефлексійного тла конституювання індивідуального досвіду, засвідчують радикальну ревізію суб'єктивності як самосвідомості, а саме: у новітніх теоріях (само)свідомості й феноменології узгоджено опис вихідної форми самосвідомості у термінах первинного володіння досвідом у перспективі першої особи (Г. Стросон, А. Дамазіо, Д. Захаві), а самосвідомість розглядається як така, що, утворюючи неререфлексійний центр знаннєвої активності, передує предметному знанню; *Я* постає вторинною якістю свідомості (Д. Генрих), а суб'єктивність – анонімною, тобто некатегорійною, або категорійною, увиразнюючи носія ментальної події (М. Франк);

– специфікацію новітніх моделей самості, що у феноменологічній перспективі набувають доцентрових, зумовлених автоафіціюванням (П. Рікер, М. Анрі, Д. Захаві), й відцентрових, спричинених гетероафіціюванням, обертонів (Е. Левінас, Б. Вальденфельс, Д. Денет);

– аналіз суб'єктивності як пасивності: Е. Левінас potwierджує перед-первинність пасивності як вихідної щодо *Я* структури – умови єдності емпіричного суб'єкта; у П. Рікера різновиди пасивності, сконцентрованої у досвіді тіла, імплікованої у відношення *Я* до *Іншого*, й пасивності відношення *Я* до себе як сумління є феноменологічним корелятом інакшості; у М. Анрі пасивністю щодо себе є самовідчуття як те, що «відчувається саме», пристрасть, у якій те, що спричинює, збігається з тим, що зазнає впливу, – така суб'єкт-об'єктна тотожність утворює структуру суб'єктивності – самість.

Набули подальшого розвитку:

– обґрунтування теоретико-методологічних та концептуальних засновків дослідження гетерогенної специфіки суб'єктивності, зокрема – виявлення суб'єктивності як *трансцендентного в іманентному* та принципу множинності розмаїтих ракурсів суб'єктивності, що маніфестують нередукованість, трансгресію, об'ємність взаємообернених ознак *специфічно людського*;

– теза про імпліцитність для модерної рефлексії маргінальних мистецько-філософських інтенцій антропології *недовіри* й латентного розвінчання *homo superlativus (homo rationalis)* як залаштуноквого антуражу формування модерної *homo duplex*;

– поняття трансгресії як явища ви(пере-)міщення за кордони усталеності, що наділяє суб'єктивність трансгресивними властивостями виходу за межі себе – ознакою трансцендентності;

– ідея людини як контроверсійної єдності суперечностей, завбачуваної в перспективі гетерогенної плуральності її фрагментарних «тотальностей»;

– аналіз викликів та перспектив посттілесності, а також сьогоденних обертонів «аритмії» мортальності як викривлення циклу природної смерті людини в інформаційному суспільстві.

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів полягає у філософсько-антропологічному аналізі гетерогенних обширів суб'єктивності, оприявлених як сув'язь базових і трансгресивних ознак. Теоретичні положення й висновки дисертаційної праці набувають засадничості методичних розробок у галузі філософської антропології та міждисциплінарних людинознавчих учень.

Результати дисертації є практично значимими як для розмаїтих теоретичних розвідок та критичних досліджень суб'єктивності, так і для викладання курсу (спецкурсу) з проблем філософського людинознавства. Висновки роботи, на підставі яких можливе провадження майбутніх дослідницьких проєктів, нормативних курсів з філософської антропології, філософії, історії філософії, можуть бути використані у науково-методологічній та педагогічній праці, застосовані для семінарських занять, дискусій, круглих столів.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом самостійної дослідницької роботи, результати якої отримано автором особисто. Усі статті, що

розкривають тему дослідження, та монографію написано дисертантом без співавторів.

Апробація результатів дисертації. Висновки дисертаційного дослідження були предметом обговорення на засіданнях та методологічних семінарах кафедри філософії факультету філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (2015 – 2017). Основні здобутки праці докторанта оприлюднено на таких національних та міжнародних конференціях: науково-теоретична конференція «Проблеми сутності свободи: методологічні та соціальні виміри» (Київ, 2007); Філософсько-антропологічні читання, присвячені пам'яті В. Г. Табачковського «Філософська антропологія та сучасність» (Київ, 2007); Філософсько-антропологічні читання «Творча спадщина В. І. Шинкарука та сьогодення (До 80-ліття від дня народження)» (Київ, 2008); Міжнародна наукова конференція «Філософія гуманітарного знання: раціональність і духовність» (Чернівці, 2008); 21-і Міжнародні людинознавчі філософські читання (постійнодіючий філософський семінар) «Гуманізм. Людина. Інформація» (Дрогобич, 2009); Міжнародна наукова конференція «Філософські виміри сучасної соціальної реальності» (Донецьк, 2011); II Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти» (Рубіжне, 2011); III Всеукраїнські Кулішеві читання з філософії етнокультури, присвячені пам'яті С. Б. Кримського «Феноменологія софійності в українській культурі. Запити філософських смислів у мові, мистецтві, літературі» (Чернігів, 2011); Філософсько-антропологічні читання «Визначальні виміри сучасного філософсько-антропологічного знання» (Київ, 2012); Міжнародна науково-практична конференція «Ціннісні орієнтації та світоглядні позиції людини у контексті сьогодення: VIII Шинкаруківські читання» (Київ, 2013); Філософсько-антропологічні читання «Сучасне філософсько-антропологічне знання як основа життєвої стійкості української людини (до 70-ліття від дня народження В. Г. Табачковського)» (Київ, 2014); VIII Міжнародна наукова конференція «Проблеми культурної ідентичності в ситуації сучасного діалогу культур» (Острог, 2015); Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих учених «Дні науки філософського факультету – 2015» (Київ, 2015); Філософсько-антропологічні читання «Людська самореалізація як вершина ціннісної піраміди людського буття» (Київ, 2015); IX Міжнародна наукова конференція «Проблеми культурної ідентичності в ситуації сучасного діалогу культур» (Острог, 2016); Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих учених «Дні науки філософського факультету – 2016» (Київ, 2016); IV Всеукраїнська науково-практична конференція, присвячена Всесвітньому дню філософії «Філософські обрії сьогодення» (Херсон, 2016); Міжнародна науково-практична конференція «Другі академічні читання пам'яті Г. І. Волинки: «Філософія, наука і освіта» (Київ, 2017).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковано в одноосібній монографії «Суб'єктивність: розмикання гетерогенних обширів (філософсько-антропологічний вимір)» (20, 87 ум. друк. арк.), у 21 статті, з яких в українських фахових виданнях – 15, наукових періодичних виданнях інших

держав – 4 (в тому числі 1 – в електронному виданні), українських наукових виданнях з міжнародним індексом цитування – 2 (загальний обсяг 10, 5 ум. друк. арк.), а також у матеріалах і тезах доповідей на наукових конференціях – 11.

Структура дисертаційного дослідження. Загальний обсяг дисертації, яка складається зі вступу, шести розділів, 19 підрозділів, висновків та списку використаних джерел (290 позицій), у вигляді монографії становить 334 сторінок, обсяг основного тексту – 308 сторінок, що дорівнює 400 та відповідно – 375 сторінкам тексту формату А 4 шрифту 14 Times New Roman через 1, 5 інтервалу.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, встановлено предмет і модель дослідження, сформульовано методологічно вихідну ідею суб'єктивності як *трансцендентного в іманентному*, окреслено структуру й теоретико-методологічні засновки роботи.

У першому розділі «**Буттєві обрії специфічно людського: теоретико-методологічні передумови**» умотивовано теоретико-методологічне підґрунтя розв'язання проблематики дослідження, висвітлено ступінь її розробленості, означено концепції, що сприяли формуванню некласичної моделі суб'єктивності, розкрито спрямованість актуальних людинознавчих стратегій. Доведено сьогоденну недостеменність «тотальності» людського, що транслюється через нередукованість, трансгресію, виокремлення граней існування. Обґрунтовано, що методологічні підвалини новітньої філософсько-антропологічної парадигми вимагають ревізії усталеного ієрархічного структурування *специфічно людського* на користь виявлення гетерогенних обширів суб'єктивності, що зумовлює врахування базових антропологічних ознак і тенденцій трансгресування за їх грані.

У підрозділі 1.1. «*(Ре)актуалізація суб'єктивності в сучасному філософському дискурсі. “Розімкненість” антропологічного виміру*» умотивовано кореляцію дослідницьких завдань із вихідною ідеєю розриву монадично замкненого *Я* й виявлення суб'єктивності як *трансцендентного в іманентному*. Досліджено підґрунтя й особливості плюральної палітри сучасного людинознавчого дискурсу, що є результатом зсуву від моноцентричного статусу замкненого *Я* до ідеї множинності форм суб'єктивності. Доведено, що після методологічної вичерпності однобічного модерного антропологізму концептуалізацію *специфічно людського* означено: розмаїттям обертонів суб'єктивності як *трансцендентного в іманентному*; радикалізацією суб'єктивності в ексцентричних модусах негативності, інтра- й інтеруб'єктивної інакшості, чужості, самоті, (пост)тілесності, (а)суб'єктного зняття, ніщення (меонтичності); доцентровими інтенціями «антропоморфних» (П. Козловський) трендів віднайдення людини.

У підрозділі 1.2. «*Поняттєва палітра новітньої концептуалізації суб'єктивності: загальні зауваження*» визначено загальну спрямованість концептуального поля новітніх уявлень про суб'єктивність, зокрема – феноменологічного, в якому поняття суб'єктивності як відкритої тотальності індивідуального досвіду передбачає єдність усіх переживань, включаючи явища

темпоральності, афективності, тілесності й інтерсуб'єктивності, й аналітичного, де значення суб'єктивності зводиться до виняткової й нередукованої якості переживання ментальних феноменів у перспективі першої особи.

Виявлено, що новітні феноменологічні дослідження первинного досвіду тілесного буття й буття з *Іниш*м свідчать про нередукованість суб'єктивності до формальної схожості окремих переживань. Встановлено, що обмеженість формального вчення про єдність досвіду спонукає до осмислення внутрішніх зв'язків афективної, тілесної й інтерсуб'єктивної ідентичності суб'єкта досвіду. Умотивовано, що осмислення гетерогенної специфіки суб'єктивності в сучасній філософії свідомості, нейронауці й феноменології визначає обґрунтування передкогнітивної організації внутрішнього досвіду й утворення ментальних феноменів за межами наративності, до їх темпоральної формалізації, на рівні конкретної організації або афектації.

У підрозділі 1.3. «*Обрії суб'єктивності в історико-філософському контексті*» досліджено особливості концептуальної розмаїтості суб'єктивності в історико-філософському контексті. З'ясовано, що критичний перегляд модерної суб'єктивності є стрижнем некласичної парадигми філософії. Доведено притаманність людинознавчій рефлексії кінця ХХ – початку ХХІ століття як трендів зняття суб'єкта – метафізично ангажованого субстанційного засновку діяльності й пізнання, так і тенденцій плюрального оприявлення гетерогенних обширів суб'єктивності.

У підрозділі 1.4. «*До усунення неунітарного: питання методологічних підвалин*» досліджено специфіку теоретико-методологічних та концептуальних засад розмикання гетерогенної специфіки суб'єктивності, зокрема – виявлення суб'єктивності як *трансцендентного в іманентному* та принципу множинності суб'єктивності, що маніфестують об'ємність взаємообернених ознак *специфічно людського*. Обґрунтовано, що зсув від моноцентричного статусу іманентно замкненого *Я* до ідеї множинності форм суб'єктивності є засновком відкритості сучасного антропологічного дискурсу й розмикання гетерогенної повнотності суб'єктивності. Встановлено методологічну значущість концептуального утримання від спроб «підігнати» суб'єктивність під одне розуміння, що затисне розмаїття «автономізації й гетерономізації людського» (А. Рено) у жорстко фіксовані сегменти чогось квазі-субстантивного.

У другому розділі «*Номо duplex новоєвропейського модерну: біля витоків плюральності*» виявлено передумови полісутнісності сьогоденних уявлень про суб'єктивність, що містяться у притаманних новоєвропейській рефлексії залаштункових інтенціях спростування цінностей, поціновуваних модерном як набуток людини. Розкрито тяглість долання просвітницько-оптимістичного антропологізму від модерної до новітньої філософії.

У підрозділі 2.1. «*Антропологія недовіри, або за лаштунками Просвітництва*» доведено імпліцитність для модерної філософії в якості неявного заднього тла – лаштунків – мистецько-філософських інтенцій антропології *недовіри* й латентного розвінчання *homo superlativus (homo rationalis)* від Шекспіра до де Сада. Умотивовано, що експлікації неоднозначності раціонального, суперечності й

двоїстості станів людини та світу, виявлення інстинктивних, екстатичних, тілесних обр'їв суб'єктивності є прихованим антуражем формування модерної *homo duplex*.

У підрозділі 2.2. «“Суб'єктивне” сум'яття ірраціоналістичного розуму» досліджено поступ властивого для лаштунків модерну спростування «зарозумілості» *homo superlativus*, есенціалізм якої долається збурливим сум'яттям пошуків С. К'еркегора, ідеєю взаємообертуваності негативно- й позитивно-субстанційної суб'єктивності А. Шопенгауера, апологією автентичної індивідуальності Ф. Ніцше. Обґрунтовано тяглість додання класичного антропологізму від модерної до новітньої філософії в якості засновку полісутнісності й радикалізації форм суб'єктивності як *трансцендентного в іманентному*.

У підрозділі 2.3. «У передчутті розщеплення: казус психоаналізу» зіставлено ідеї фрейдизму щодо негомогенності структур *Я* й юнгіанства про антиномічність психічного як підставу принципу доповняльності у тлумаченні людини й самості. Встановлено, що психоаналітичне вчення З. Фрейда спрямовано на виявлення неоднорідності структур суб'єктивності й ідентичності, що до відкриття несвідомого сприймалися як гомогенні утворення. Натомість юнгіанство, виходячи з того, що вищий ступінь повноти життя спроможний виокремитися з нуртуючого плину крайнощів, а тому наявність антиномічних спрямувань психічного є підґрунтям принципу доповняльності у сприйнятті особистості, спрямовано на обґрунтування доцентрових інтенцій пошукуваної цілісності людини.

У третьому розділі «**Некласична суб'єктивність: від ситуації розламу до “зняття” людини**» розкрито кореляцію новітніх обр'їв *специфічно людського* зі спектром трансформацій ідеї людини від статусу *розламу* поставленої в *ніщо* суб'єктивності до постмодерного зняття людини. Досліджено запитальний потенціал ситуації *розламу* людського буття, відтвореної у модусах нествердного заперечення, екзистенції/ свободи осмисленого «стояння у *ніщо*» й дефіцитарної суб'єктивності постмодерну. Умотивовано, що суголосний принципу «відкритого питання» (Г. Плеснер, О. Больнов), за яким окремішний феномен, не збігаючись з життям у його цілісності, розкриває повнотність існування, – екзистенційний статус *розламу* поставленої у *ніщо* суб'єктивності як підґрунтя суперечної сув'язі у людині меонтичності й трансцендування є підмурівком полісутнісного виявлення *специфічно людського*.

Обґрунтовано, що одним з радикальних обертонів суб'єктивності як *трансцендентного в іманентному* є негативна суб'єктивність, яка, походячи з заперечного проекту людини (Ф. Ніцше), як вихідна недостатність суб'єкта виявна у негативній антропології (Г. Плеснер, А. Гелен, М. Шелер), як вихідне ніщоження, екзистенція/ свобода осмисленого «стояння в *ніщо*», буття, котре неантизує себе, – в екзистенційному проекті (Ж.-П. Сартр, К. Ясперс, Е. Фром), або ж, залучена до необорного порядку відчужень онтологічно дефіцитарна суб'єктивність, експлікована на стикові різнототожних символічних форм, – у структуралістському психоаналізі (Ж. Лакан) й постлаканивському дискурсі «розпаду» символічного порядку (Р. Салецл).

У підрозділі 3.1. «В модусах нествердного заперечення» виявлено, що негативізм антропологічних проектів початку ХХ століття спрямовано до

заперечних обрїїв *специфічно людського* як складової його завбачуваної цілісності, а обґрунтовані фундаторами людинознавства антропологічні закони, відтворюючи іманентні природі людини способи компенсації її онтологічної розщепленості, дотепер методологічно значущі. З'ясовано, що в ексцентричності «позиційної форми» людини (Г. Плеснер), яка усутнює екстремальну розімкненість та меонтичність (ніщоження) *специфічно людського*, закорінено ідею долання остаточних антропологічних означень. Доведено, що некласичний образ людини складається як дискурс розкладу *людини універсальної*, подибуваної у плуральності *специфічно людського*, «усутненого» у феномені біологічної неусталеності, перехідності людини як «цілі й призначення обробки», зумовленої існуванням у світі – «полі несподіванок» (А. Гелен).

У підрозділі 3.2. «Свобода осмисленого “стояння у ніщо”» досліджено потенціал вихідного ніщоження («зяяння») статусу суб'єктивності як підмурівку відкритих ситуацій свободи та смисложиттєвого пошуку, що вивисують проєктивність здійснення суб'єктивності. Доведено, що спрямовану до трансцендентного суб'єктивність у заснованому на ідеї вихідного ніщоження людини екзистенційному проєкті (Ж.-П. Сартр, К. Ясперс, Е. Фром) наділено розімкненою природою проєктивного буття, котре, повсякчас неантизуючи себе, вміщує у собі «пагони» майбутніх звершень.

У підрозділі 3.3. «Радикалізм десуб'єктивації vs де/реконструкція», зокрема – у підпункті 3.3.1. «Дефіцитарність суб'єктивності в антропології нестачі» з'ясовано специфіку онтологічно дефіцитарної суб'єктивності в антропології нестачі (Ж. Лакан) й постлаканівському дискурсі «розпаду» символічного порядку (Р. Салецл). Умотивовано, що у дефіцитарному дискурсі залучену до безупинного шереху символічних відчужень (обернень, перверсій) суб'єктивність експліковано на стикові різнототожних символічних форм, і що саме зумовлена цим шерехом онтологічна нестача, виявляючись передумовою творчого характеру суб'єкта, обертає його на людину.

У підпункті 3.3.2. «Дражливий» суб'єкт: від деконструкції до... віднайдення» з огляду на спільну для (пост)структуралізму та постмодерну ідею реструктуризації ідентичності (Я) як нефіксованої множинності зіставлено радикалізм десуб'єктивації vs де/реконструкції, – тобто антропологію нестачі (Ж. Лакан – Р. Салецл), з одного боку, й деконструктивний проєкт (Ж. Деріда – М. Фуко), з іншого боку. Обґрунтовано «доцентровість» гуманістичної інтенції конституювання вільного суб'єкта як турботи/ плекання себе в (а)суб'єктній фуколдіанській аналітиці.

У четвертому розділі «Суб'єктивність в обертонах трансгресії. Трансцендентне-в-іманентному» досліджено розмикання гетерогенних обширів суб'єктивності як *трансцендентного в іманентному* у трансгресивних ракурсах радикального образу людини, усутнених у номадичній суб'єктивності, *Іншому*, *Чужому*. Доведено, що явище трансгресії спричинює проліферацію радикалізованих складових некласичного образу людини як трансцендентних ознак суб'єктивності у найрозмаїтішій царині сучасної антропологічної рефлексії, осердям якої є осягнення базових і перехідних обертонів *специфічно людського*.

У підрозділі 4.1. «*На маргінесі: трансгресія як досвід позапокладеного. Суб'єктивність, яка ковзає (стратегії неокочівництва)*» розкрито повнотність резерву трансгресії як досвіду позапокладеного, що наділяє суб'єктивність ознакою трансцендентності: руйнуючи презумпцію лінійної послідовності й не обертаючись на стверджувальний інструмент панування, трансгресивний акт-становлення маркує позапокладене досвіду-межі (М. Бланшо), а перехід від заперечення як вияву модерної стратегії панування до трансгресії як непереконливого твердження є засадничим досвідом сучасності (М. Фуко). Досліджено розрив структур *Я* у концепті номадичної суб'єктивності (нео)кочівницьких стратегій, в яких ознакою суб'єктивності, що «ковзає», радикальних версій (Ж. Дельоз – Ф. Гваттарі) є ухилення від влади, а особливістю неономадичної суб'єктивності (Ж. Атталі) – можливість надшвидкісного пересування.

У підрозділі 4.2. «*Розрив іманентності: “...на дні Іншого”*» досліджено розрив структур *Я* в інтерсуб'єктивних теоріях *Іншого* як засновку конституювання суб'єктивності (Е. Левінас, П. Рікер, А. Рено). Визначено, що процес метафізичної думки оприявлено як заперечення будь-якої трансцендентності, тоді як долання метафізичної історії є спробою осмислити відкритість, що наділяє суб'єктивність ознакою трансцендентності. Розкрито методологічну плідність неметафізичного гуманізму (А. Рено), що полягає в розрізненні понять індивідуальності й суб'єктивності, тобто – індивідуалізму як цінності незалежності та гуманізму як цінності автономії, й у потвердженні гуманізму як цінності автономії суб'єкта.

Встановлено, що спрямовану в найінтимнішій тотожності на *інше (Іншого)* самість, яка маніфестує розрив структур монадично замкненого *Я* й виявлення суб'єктивності як *трансцендентного* в *іманентному*, узасадничено Е. Гусерлем у структурі інтенціональності – підмурівку образу *Іншого*. Умотивовано, що, вивисшуючи *Іншого* до онтологічного рівня суб'єктивності, Е. Левінас здійснює розрив іманентності, що розмикає простір замкненого *Я* як осердя індивідуального буття й обертає людину на трансцендентну, морально відповідальну істоту, котра є такою лише у ставленні до *Іншого*.

У підрозділі 4.3. «*Від інтрасуб'єктивної інакшості до “домагань” Чужого*» розрив структур *Я* виявлено в обширах *Чужого* (Б. Вальденфельс, Ю. Крістева, Р. Салецл). З'ясовано, що в усякому *Я* закладено спрямованість на *Чуже*: даність *Чужого*, першим з яких, за Гусерлем, є даність тіла як «втіленої» самості, невивідна з досвіду очевидності, а отже – не достеменна, непередбачувана; у зіткненні з *Іншим*, розділеним на непідвладну судженню Річ та мережу означників, за Лаканом, виявляється осібний об'єкт – стороння Річ, відпочатку відокремлювана як чуже за природою; чуже, що є гетерогенним, а-топічним, починається, за Вальденфельсом, у формі інтрасуб'єктивної чужості як чужість мене самого; іманентність *Чужого* в інтимному засвідчено, за Крістевою, тривожною чужістю, що виявляє динаміку несвідомого, адже йдеться про відкидання *Іншого* в осерді «ми самі».

Обґрунтовано, що експлікації *Чужого* як інтрасуб'єктивної чужості (Ю. Крістева, Р. Салецл) чи ж екстериторіального а-топічного *Чужого* як лімінальної форми ідентичності (Б. Вальденфельс) виявляють значний ресурс долання постмодерної втрати суб'єкта.

У п'ятому розділі «**Особистість-*multiple* чи “людина-монада”?**» розкрито концептуальну специфіку новітніх моделей самості як екстатичного буття від першої особи, що тяжіє до поліідентичної особистості-*multiple*. Виявлено доцентрове та відцентрове спрямування (трансцендування) самості від інтрасуб'єктивно множинних до радикальних інтерсуб'єктивних форм. Доведено, що дискурс поліідентичних образів самості, наділяючи суб'єктивність як трансгресивними властивостями, так і доцентровими ознаками, є виявленням суб'єктивності як *трансцендентного в іманентному*: розімкнена у радикально-лімінальних ракурсах, суб'єктивність відновлюється у шерезі *іманентне – трансцендентне – трансцендентне-в-іманентному* як ідентичність (самість), спрямована на *Іншого*.

У підрозділі 5.1. «*Багатоликість образів ідентичності (сьогоденний дискурс)*» досліджено специфіку самості як імовірного осердя самоактивності *Я*, особистісної самототожності (тожсамості), *Я*-центрованості тощо. З'ясовано, що, якщо з часів Декарта самість (*Я*, душу) наділено унікальним статусом засновку, який складає осердя індивідуальності, то в обрях постметафізичних стратегій означена драстичною неповнотою дивідності, неспроможна означити себе без ідентифікації з *Іншим (Чужим)*, самість є чимось відпочатку розщепленим (Ж. Лакан), мовленнєво зумовленим (Р. Рорті, Д. Денет) граматичним упередженням, звичкою, за якою сховано особливі соціальні практики (П. Стросон).

Доведено, що, якщо Деріда підважує ідею тожсамості, то для Козловського ознакою постмодерного світогляду є цілісність самості й іманентна єдність людини як монадичної істоти; якщо один із засадничих архетипів юнгіанства – Самість як глибинне підґрунтя інтеграції свідомого й несвідомого втілює доцентровий принцип завбачуваної цілісності особистості, то виразне відцентрове спрямування еґо-структур суб'єктивності/самості є ознакою інтерсуб'єктивних концепцій, в яких самість зумовлено гетероафіціюванням з боку *Іншого* (Е. Левінас, А. Рено) й *Чужого* (Б. Вальденфельс).

У підрозділі 5.2. «*Самість: від “центру наративної гравітації” до множинності “Я-ідеї”*» розкрито модуляції самості як розімкненого буття від першої особи. Досліджено онтологію суб'єктивного досвіду П. Рікера, в якій суб'єктивність виявляється у діалектиці (тож)самого й інакшого, взаємозалежності *Я* й «інакшого, ніж *Я*», експлікуючи віднайдення єдності (тожсамості) ідентичності як *трансцендентного в іманентному*. Визначено, що «третій» шлях Рікера, пролягаючи між амбітністю *Cogito* Декарта і його низведенням у Ніцше, спрямовано на виявлення інакшості як складової буттєвого конституювання самості.

З'ясовано, що якщо ідентичність самототожного – самість-*idem* існує як незаторкувана часом усталеність людського характеру, то самість-*ipse* існує як не пов'язана з незмінністю характеру модель змінної ідентичності. Відмінність між *idem* та *ipse* увиразнюється в дотриманому слові: саме зобов'язання дотриматися слова свідчить про моральну площину самості-*ipse* як ідентичності, що, на відміну від субстанційно усталеної ідентичності характеру, підтримує своє *Я* сама, будучи способом поведінки відповідальної перед *Іншим* особистості й означуючи не

субстанційно застигло, а «спроможного суб'єкта», усутненого Рікером у понятті атестації як моральної(само)свідомості.

Досліджено епістемологію від першої особи С. Шов'є, що ґрунтується на ідеї особистості як того, *що* вона міркує про себе, – тобто на змістові ідеї *Я*, що дає людині відношення до себе. В такому випадку особистість є істотою, яка володіє певною ідеєю самої себе – індивідом, що має якусь «*Я*-ідею». Доведено, що в епістемології Шов'є самість визначається множинною ідентичністю несталої «*Я*-ідеї», у разі зміни змісту якої (наприклад, при послабленні пам'яті) матимемо справу з інакшою, сильно зміненою особистістю.

Визначено сутність метафори самості як «центру наративної гравітації» (Д. Денет), використовуваної для означення наближення індивідуальної свідомості до дискурсу й культурних одиниць – *меме*. Оскільки поняття біологічної самості як мінімальної схильності відрізняти себе від усього іншого, що виникла у тварин, не відмежовано Денетом від понять психологічної чи наративної самості, останні є такою ж само абстракцією, функціональним принципом організації еволюції. Ідею стійкого *Я* як реального й єдиного агента чи центру означено при цьому як ту, що, маючи виключно прагматичний статус, прийнятна для психологічних, соціальних та класифікаційних цілей.

Досліджено особливості феноменології життя М. Анрі, де структура самості визначається автоафіціюванням як дорефлексійною структурою суб'єктивності. Оскільки ототожнюваний зі спогляданням, інтуїцією безпосередній доступ до світу у Анрі опосередковано самовідчуттям, то джерелом пізнання є самовідчуття як умова споглядання: *Я* дано собі через пристрасну само-вразливість, що утворює самототожність самості. З'ясовано, що завдяки афективності здійснюється попередня щодо досвіду пасивна передданість, яка вражає (збуджує, афіціює) *Я*. Осердя суб'єктивності – самість-*ipse*, визначаючись тут як *idem* (самототожність), є місцем неопосередкованості афективних станів, в якому відчуття страждання чи насолоди збігаються з відчуттям життя.

Розкрито специфіку феноменологічної теорії суб'єктивності Д. Захаві, що, враховуючи темпоральну, афективну й тілесну організацію дорефлексійного досвіду суб'єктивності/ самості, виходить з ідеї мінімального *Я*, усвідомлюваного безпосередньо в даності собі, притаманного усім станам свідомості, єдність яких засновано на факті їх дорефлексійного переживання як «моїх». З'ясовано, що специфіку базової самості визначено передкогнітивним рівнем володіння досвідом та його вихідною маніфестацією у перспективі першої особи, а мінімальні умови суб'єктивності/ самості – дорефлексійним першо-особистісним характером емпіричних феноменів. Умотивовано, що саме феноменологічне поняття базової самості як виміру досвіду досліджує устрій суб'єктивності через дорефлексійний досвід, що уможливорює аналіз диференціації рефлексійності.

Доведено, що у феноменологічній перспективі самість набуває зумовлених автоафіціюванням доцентрових (П. Рікер, М. Анрі, Д. Захаві) та спричинених гетероафіціюванням відцентрових (Е. Левінас, Б. Вальденфельс, Д. Денет) інтенцій. Обґрунтовано специфіку суб'єктивності як вихідної пасивності, в якій філософія від «Логічних досліджень» Е. Гусерля не вбачає царину підлеглості чи негативної

каузальності. Пасивність є вихідною структурою суб'єктивності у Е. Левінаса. П. Рікер з'ясовує зіпкнення *Я* з досвідом інакшості тіла, *Іншого* й сумління як різновидами пасивності. У М. Анрі самовідчуття як пристрасна самовразливість і підстава тожсамості є пасивністю, завдяки якій відбувається первинна щодо досвіду пасивна передданість, що афіціює *Я*.

У підрозділі 5.3. «*Людина в ракурсі цілісності: єдність суперечностей*» з огляду на передвизначення образів ідентичності питанням суперечної єдності *специфічно людського* в ракурсі цілісності людини розкрито методологічну значущість ідеї людини як контрверсійної єдності суперечностей (К.-Г. Юнг, К. Ясперс, Е. Фром, П. Козловський). Умотивовано, що оскільки життя завдяки напрузі та прагненню до повноти й органічності частин і зв'язків неминуче повинно генерувати відсутні – відносно цілісні, окремішні – фрагменти, що засвідчує внутрішню суперечність життя як цілого, то цілісність *специфічно людського* досягається у безнастанному самоздійсненні життєвих спроможностей, потенцій – через свої умовно «цілісні» компоненти.

Визначено, що, перебуваючи в осерді конструктивного руху протилежностей як імпульсів, що постають творчою формою подолання й синтезу заперечень у процесі становлення, людина, за К. Ясперсом, реалізує себе, оскільки трансцендує до всеосяжного, звідки – її неугамовне прагнення до єдиного, яким людина не є: незавершена, вона утримує в собі «пагони» майбутніх звершень. Розкрито ідею антиномічного характеру суб'єктивності Е. Фрома, за якою «парадокс людини» полягає в тому, що її природні функції й потреби сприймаються як штучні. Осягаючи людину як особливий вид сутого, Фром переконаний в екзистенційному – через спосіб існування – визначенні людини.

Актуалізовано питання про домінанти й межі трансцендування, загострене за умов інтенсивно опосередкованого розмаїтими медіатехнологіями «транзитивного» існування людини, що визначає її вихід за межі виду *homo*, родової істоти взагалі. Умотивовано, що ті чи інші антропологічні модуси: інстинктивність, сапієнтальність, діяльність, уява тощо, – виявляючи варіативність людського образу (образів), нерозривно пов'язано між собою, а тому існування якоїсь необхідної властивості є комплексним результатом існування усіх інших, часткових. Обґрунтовано, що людину потрібно розглядати в ракурсі розмаїтої множинності її окремих «цілісностей», що уможливлює усеохопність перспективи осягнення *специфічно людського*.

У шостому розділі «**Гетерогенність неочевидної повноти: усутнення неунітарного**» розкрито конструктивність сьогоденних теорій, які, виходячи з дорефлексійного тла конституювання індивідуального досвіду, засвідчують ревізію суб'єктивності як самосвідомості, а саме: виявлено розмикання гетерогенних обширів суб'єктивності у світлі новітніх теорій (само)свідомості й передусім – у феноменологічній перспективі. Доведено, що експлікації феноменів тілесності й кінечності (мортальності) як фундаментальних складових суб'єктивності надають сучасній антропологічній рефлексії потужної евристичності, уможливлюючи поглиблення понять (само)свідомості, самості, тіла, що потребують коригування, й уявлень про гетерогенну специфіку суб'єктивності як осібної онтологічної

реальності *специфічно людського*, що трансцендує до кордонів інтрасуб'єктивно чужої тілесності («втіненого» *Я*), меонтичності.

Умотивовано розмикання гетерогенних обширів суб'єктивності як повнотності всіх конститутивних для буття у світі феноменів. Обґрунтовано суб'єктивність як наділену синтетичною функцією неочевидну повнотність гетерогенних обширів *специфічно людського*, що охоплює конститутивні для індивідуального досвіду й буття у світі феномени від афективності й тілесності до найскладніших форм саморефлексії та інтерсуб'єктивності й є підґрунтям формування особистісної ідентичності (тожсамості) людини.

У підрозділі 6.1. «*Буттєві виміри суб'єктивності: до умов конституювання*», зокрема – підпункті 6.1.1. «*Повнота “неочевидного” у феноменологічній перспективі*» розкрито пріоритетність даних довербально, дологічно, доопераційно-мисленнєво структур свідомості, що існують як непередметні універсальні символічні структури, означені як генеративні (М. Мамардашвілі) чи «третє *Я*» (В. Шинкарук). Умотивовано, що суб'єктивність, не редукуючись до самосвідомості, визначається шерегом глибинних неусвідомлюваних обширів існування людини, «феноменально повним» (М. Мамардашвілі) *а(мета-)логічним* тлом конституювання індивідуального досвіду, що не є об'єктом саморефлексії й не охоплюється на рівні особистісної самосвідомості.

Виявлено розмикання обширів суб'єктивності у феноменологічній перспективі, яка умотивовує доступність досвіду для суб'єктивного переживання, що є одним з аргументів на користь значимості суб'єктивності; розкриває засадничість передкогнітивної організації й дорефлексійних умов конституювання суб'єктивності; обґрунтовує конститутивність обширів темпоральності, афективності, тілесності й інтерсуб'єктивності; умотивовує поняття самості як виміру досвіду, що уможлиблює аналіз диференціації рефлексійності від дорефлексійного шару до гіперрефлексійності; обґрунтовує ідею суб'єктивності як вихідної пасивності й розв'язання проблематики присутності тіла як *трансцендентного-в-іманентному*.

У підпункті 6.1.2. «*Статус Я: егоцентричний зсув*» розкрито егологічне зміщення онтологічного статусу *Я* у новітніх теоріях суб'єктивності/свідомості (Дж. Серл, Г. Стросон, А. Дамазіо), неререфлексійної (само)свідомості (А. Гурвіч, Д. Генрих, М. Франк) та концепціях, позначених впливом уявлень аналітичної філософії (В. Декомб). Самосвідомість у таких теоріях утворює неререфлексійний центр знаннявої активності, передуючи предметному знанню, *Я* постає вторинною якістю свідомості, а суб'єктивність – анонімною, тобто некатегорійною, або ж категорійною, увиразнюючи носія ментальної події.

Виявлено, що в сучасному дискурсі суб'єктивності частими є звертання до міркувань вітгенштайнівського штибу. Зокрема, В. Декомб, спираючись на ідеї структурного лінгвіста Л. Теньєра, залучає до розв'язання питання про суб'єктивність лінгвістичний аналіз категорії додатку, прагнучи довести, що якщо поняття суб'єкта прийняте в сенсі буття агентом, то немає необхідності використовувати його в сенсі самотавлення, усталеному в модерній філософії.

У підрозділі 6.2. «Горизонти нової перцептивності: тілесність» обґрунтовано засадничість позиції феноменального тіла як *трансцендентного-в-іманентному*. Доведено, що досягнення гетерогенних обширів суб'єктивності релевантне концептуалізації новітніх уявлень про тілесність як фундаментальний горизонт досвіду людини, пов'язаної з буттям завдяки тілесній присутності у світі. Оскільки осердя неартикульованого особистісного знання людини міститься в периферичному усвідомленні тілесного досвіду, що є тлом для свідомого Я (М. Полані), то останній прихисток дорефлексійного синкретизму з буттям як *цілим*, обшир неусвідомлюваної тотальності людського досвіду вбачається антропологами у вітальності – тілесності.

У підпункті 6.2.1. «Тіло як суб'єкт сприйняття: філософський та антропологічний дискурси» здійснено спробу досягнути специфіку новітніх уявлень про тілесність як підставу «нової перцептивності». Представлено огляд філософського й антропологічного дискурсів «оберненого соціального тіла» (Ж. Дельоз), трансгресивного «тіла-у-тексті» (Ж. Батай), «хори» (Ю. Крістева), «тіла без органів» (Ж. Дельоз – Ф. Гваттарі), «моделей» (Ж. Бодріяр) тощо. З'ясовано, що на зміну раціоналістичним способам осмислення тілесності приходить нове уявлення про тілесну (втілену) природу свідомості – *embodied mind*.

Доведено показовість екзистенційно-феноменологічного підходу до онтології феноменального тіла як буття осібно́го роду у постгайдегерівському дискурсі, де тематика фактичності буття людини у світі набуває акцентів онтології втіленого існування. Виявлено радикальну ревізію поняття трансцендентального у феноменології М. Мерло-Понті, яка, виходячи з ідеї утіленої свідомості як примордіально ймовірної, обґрунтовує *живе тіло* як перший трансцендентальний суб'єкт, підмурівок кожного з онтологічних обширів, необхідний для існування трансцендентальної суб'єктивності.

Досліджено ідею полівекторності тіла як сукупності уявлень, спогадів та афектів, в яких у вигляді начерків існують певні способи переживання й поведінки, у теорії Б. Вальденфельса, що виходить з поняття тіла як осібно́ї екзистенції й особливої структури, в якій виявляється структура світу. Тіло означено тут як пункт обміну між зрозумілим смыслом та природною каузальністю, а тілесність оприявлено у трьох вимірах: у відношенні до світу, до себе й у ставленні до *Іншого*. Властивостями тіла як Речі осібно́го роду є постійність, подвійне відчуття (здатність зачіпати, бачити й чути себе), афективність як здатність перебувати у задоволенні й болю, пов'язане з саморуком кінестетичне відчуття й, нарешті, воля, – з огляду на що вихідним є питання, як функціонує тіло, здійснюючи певну діяльність у сприйнятті, дії, відчутті, сексуальності, мові тощо.

Доведено, що поняття тіла є наріжним у феноменології життя М. Анрі, де втілення полягає у наділеності не відрефлексованим та концептуально не відтворюваним знанням утіленості, з огляду на що через аналіз тіла можна прийти до аналізу «мовчазного» слова істини. Виявлено, що якщо феноменологію первинно звернено до царини іманентної свідомості, то поняття живого тіла як *трансцендентного-в-іманентному* не може не підлягати модифікаціям.

У підпункті 6.2.2. *«Сучасний образ тіла. Виклики (пост)тілесності»* досліджено сьогоденні ракурси образу тіла як складової культури третього тисячоліття. Доведено, що проблематика тілесності, будучи визначним мотивом сучасних людинознавчих запитів, як і самий образ тіла, завдяки якому суб'єкт надає собі впізнаваної соціальної форми й виявляє уявлення про себе, є наріжним чинником цивілізації, в якій тіло пристосовується до естетичних запитів високотехнологічного суспільства, а спеціалізація візуально затребуваної тілесності є наслідком культури «тотальної видовищності».

Розкрито виклики й перспективи посттілесності як феномену глобалізованої доби, соціальність якої ставить тіло перед викликом його заміщення у віртуальних реальностях, екологічна криза – перед загрозою знищення. Умотивовано, що їх подолання вимагає переосмислення феномену тілесності як невід'ємної ознаки *специфічно людської* онтології, потреби якої повинні увійти до кола найвагоміших культурних чинників, що визначають сьогоденний розвиток цивілізації й майбутню організацію (пост)людського світу.

У підпункті 6.3. *«Конечність як край буттєвого виповнення. “Аритмія” мортальності»* у зв'язку з суголосністю пересторог щодо «фаустівського» технонаукового знання, спрямованого до подолання «докучливих» обмежень, пов'язаних із тілом та природною конечністю людини, презентовано спробу осмислення конечності (мортальності) як краю буттєвого виповнення суб'єктивності. Обґрунтовано, що оскільки конечність спрямовує суб'єктивність у царину потенційного, де тіло, зумовлюючи суміщення образності на над-(поза-)особистісному ґрунті, постає вихідною формою буттєвої безпосередності, саме досвід тіла визначає розвиток новітніх тілесно зорієнтованих госпісних практик (К. Періш-Хара, С. Левін, Е. Кюблер-Рос). Доведено, що адаптація свідомості до умов кінцевого існування можлива лишень за умов діалогу танатології й антропології.

Проаналізовано обертони «аритмії» мортальності як викривлення циклу природної смерті людини в інформаційному суспільстві. Умотивовано, що саме в соціотехнічному контексті «розуму, що заперечує час» (М. Кастельс) виринають знеосібно «цифрові» уявлення про від-чужувану, «спожиту», оптично часткову летальність, яку суб'єкт воліє привласнити, руйнуючи як фізичну (біологічну), а отже – невідворотну природну реальність. Парадоксальність об'єкта смерті трансформується медіадискурсом поп-спільноти в об'єкт задоволення при акті «споживання» стороннього болю, коли зацікавленість раптовою смертю заповнює брак осмислення смерті природної.

Обґрунтовано значущість екзистенційної позиції, за якою смерть необхідно прийняти як рівну й тотожну благові життю ціну, межу й «міру», здатну надати життю істинну вартість (Л. Толстой, М. Трубніков), що транслює провідну ідею екзистенційного аналізу (В. Франкл): до будь-якої ситуації у житті слід підходити, немовби виправляєш помилку попереднього життя, стикаючись за будь-якої миті існування з остаточним, вирішальним шансом усвідомлення всієї глибини відповідальності саме за цю конкретну ситуацію.

ВИСНОВКИ

Новітня людинознавча парадигма вимагає перегляду узвичаєного структурування *специфічно людського* на користь розмикання гетерогенних обширів суб'єктивності, що уможлиблює врахування базових антропологічних ознак та тенденцій їх трансгресії. Досвід сьогодення спростовує образ *людини універсальної*, радикалізованої в окремішніх, партикулярних іпостасях крізь лімінальні обрії існування, передуюваність якостей. Адже особливості концептуалізації буттєвих засад суб'єктивності полягають в екзистенційній невичерпності (В. Табачковський) палітри плюрального виявлення – взаємодоповняльності можливих визначень *специфічно людського*.

Перехід до онтологічної й інтерсуб'єктивної парадигми людини зумовив оприявлення усіх конститутивних для індивідуального досвіду та буття у світі феноменів від афективності й тілесності до найскладніших форм сапієнтності й інтерсуб'єктивності. Радикальне долання метафізичної історії суб'єктивності – це передусім маніфестація тієї конструктивної відкритості сучасного антропологічного дискурсу, що наділяє суб'єктивність властивостями виходу за межі себе й ознаками завбачуваної контрroversійної єдності.

Наслідком граничної полісутності образу людини, що зринає на уламках монадично замкненого модерного *Я*, є розмикання гетерогенних обширів суб'єктивності як *трансцендентного в іманентному*. Після методологічної вичерпності модерного антропологізму концептуалізацію *специфічно людського* означено мозаїчністю ракурсів суб'єктивності, їх радикалізацією в ексцентричних обертонах негативності, інтра- й інтерсуб'єктивної інакшості, чужості, самоті, (пост)тілесності, (а)суб'єктного зняття, ніщоження (меонтичності), та, водночас, доцентровими інтенціями «антропоморфних» (П. Козловський) трендів.

Підвалини множинних форм суб'єктивності містяться у притаманних новоєвропейській рефлексії залаштункових інтенціях спростування поціновуваних модерном цінностей. Розмикання обширів суб'єктивності суголосьне низці трансформацій ідеї людини від концептуалізованої людинознавчим проектом початку ХХ століття ситуації *розламу* поставленої в *ніщо* суб'єктивності до постмодерного зняття людини, гуманістично забарвленого у пізніх фуколдіанських варіаціях. Відтворений в апофатичних модусах нествердного заперечення, свободи осмисленого «стояння у *ніщо*» й дефіцитарної постмодерної суб'єктивності, статус *розламу* як підґрунтя сув'язі у людині меонтичності й трансцендування є підмурівком повнотного виявлення *специфічно людського*.

Розмикання гетерогенних обширів суб'єктивності означено трансгресією від інтрасуб'єктивно поліідентичних до трансцендентних інтерсуб'єктивних структур, будучи показовим у формах негативної (Г. Плеснер – Ж. Лакан) й номадичної суб'єктивності (Ж. Дельоз – Ж. Атталі), модуляціях спрямованої на *Іншого* (*Чужого*) самоті (Е. Левінас – А. Рено, П. Рікер, Б. Вальденфельс, Ю. Крістева, Р. Салецл), образі феноменального тіла як присутності *трансцендентного-в-іманентному*, експлікаціях конечності (моральності) як краю буттєвого виконання суб'єктивності.

Сучасне розмаїття антропологічних моделей є виявленням суб'єктивності як *трансцендентного в іманентному*: розімкнена у радикально-лімінальних ракурсах суб'єктивність відновлює свою тожсамість у шерезі *іманентне – трансцендентне – трансцендентне-в-іманентному* – як ідентичність (самість), спрямована на *Іншого*, чи ж оприявлена у маргінальних ознаках існування автентичність, або, зрештою, – як динамічна сув'язь *специфічно людського*, що, попри виразну фрагментарність, досягає умовної цілісності в безнастанному самоздійсненні суперечних спроможностей життя, де будь-який окремішній вияв може зринати як істотний, утримуючи в собі незмірну глибіню потенцій.

Так, в онтології П. Рікера й Е. Левінаса суб'єктивність виявляє себе через хистку діалектику тожсамого й інакшого, взаємозалежності *Я* й «інакшого, ніж *Я*», експлікуючи віднайдення єдності (тожсамості) ідентичності як *трансцендентного в іманентному*. Показово, що саме у феноменологічних обертонах самоті-*ipse* (П. Рікер), автоафіціювання як вихідної дорефлексійної структури самоті (М. Анрі), самоті як первинної маніфестації досвіду в перспективі першої особи (Д. Захаві) зринають доцентрові інтенції самоті, увиразнюючи пошукувану єдність у ланках *іманентного – трансцендентного – трансцендентного-в-іманентному*.

Новітні уявлення про *специфічно людське* долають кордони «зримих» форм, сягаючи незглибних обширів вихідної пасивності структур суб'єктивності. Е. Левінас, пов'язуючи суб'єктивність з ознакою «проти власної волі», стверджує про іманентність пасивності як вихідної метафізичної структури суб'єктивності; герменевтику «*Я-сам...*» П. Рікера спрямовано на з'ясування зіткнення *Я* з досвідом інакшості тіла, *Іншого* й сумління як різновидами пасивності, притаманними лінгвістичному, практичному, наративному й етичному рівням досвіду; за феноменологією життя М. Анрі, пристрасна самовразливість самовідчуття як засновок тожсамості є тією пасивністю, завдяки якій здійснюється попередня стосовно досвіду пасивна передданість, що вражає *Я*, а осердя суб'єктивності – самість-*ipse* є місцем неопосередкованості афективних станів, в якому відчуття насолоди чи страждання збігаються з відчуттям життя.

Украй евристично виглядає ідея людини як контроверсійної єдності суперечностей, завбачуваної у множинності її окремих «тотальностей» (К.-Г. Юнг, К. Ясперс, Е. Фром, П. Козловський): ті чи інші антропологічні модуси, виявляючи альтернативність *специфічно людського*, нерозривно пов'язано між собою, а тому існування якоїсь істотної властивості є комплексним результатом існування інших, часткових. Людина, перебуваючи в осерді імпульсів творчого подолання й синтезу заперечень у процесі становлення, реалізує себе у трансцендуванні до всеосяжного, звідки – її прагнення до єдиного, яким вона не є. Так, Ясперсове поняття конституції як актуальної вихідної сукупності всіх ендогенних передумов психічного життя застосовується сучасною наукою для виявлення людської цільності.

Осмилення гетерогенної специфіки суб'єктивності в сучасній філософії свідомості, нейронауці й феноменології визначає обґрунтування передкогнітивної організації індивідуального досвіду й утворення ментальних феноменів за межами наративності, на рівні конкретної організації чи афектації. Новітні феноменологічні дослідження первинного досвіду тілесного буття й інтерсуб'єктивного буття з

Іншим спонукають до осягнення внутрішніх зв'язків афективної, тілесної й інтерсуб'єктивної ідентичності суб'єкта досвіду.

Аж ніяк не редукуючись до самосвідомого *Я*, суб'єктивність визначається шерогом глибинних неусвідомлюваних обширів існування людини, «феноменально повним» (М. Мамардашвілі) *а(мета-)логічним* тлом конституювання внутрішнього досвіду, що засвідчує первинність непередметних структур свідомості. Дані довербально, дологічно, доопераційно-мисленнєво, подібні неочевидні структури існують як генеративні (М. Мамардашвілі) універсальні символічні структури чи «третє *Я*» (В. Шинкарук) як трансцендентальна умова досвіду.

Осягнення природи *Я* у світлі новітніх теорій (само)свідомості й передусім – у феноменологічній перспективі, де узгоджено опис вихідної форми самосвідомості у термінах первинного володіння досвідом у перспективі першої особи, релевантне егологічному зсуву досліджень устрою ментальних феноменів на передкогнітивний рівень. Теорії нерелексії (само)свідомості виходять з ідей неогоцентровості *Я* й (само)свідомості як анонічного, нетематичного знання (А. Гурвіч, Д. Генрих, М. Франк). За Д. Генрихом, самосвідомість, утворюючи нерелексійний центр знаннєвої активності, передусє предметному знанню, а *Я* є вторинною якістю свідомості. За М. Франком, суб'єктивність як клас переживань, для яких посутнє знайомство з собою, може бути анонічним, тобто некатегорійним, або категорійним, увиразнюючи носія ментальної події.

Зміщення онтологічного статусу *Я* притаманне концепціям, позначеним впливом уявлень аналітичної філософії. Зокрема, В. Декомб залучає до розв'язання питання про суб'єктивність лінгвістичний аналіз категорії додатку: якщо найбільша синтаксична відмінність пролягає між дієсловом та його додатком, то суб'єкт дії може розглядатись як один із додатків дієслова, а отже у разі прийнятності поняття суб'єкта в сенсі буття агентом немає необхідності використовувати його в розумінні самоставлення, усталеному в модерній філософії.

Засадничою для сучасних людинознавчих запитів є позиція феноменального тіла як *трансцендентного-в-іманентному*, оприявлена у тілі як суб'єкті сприйняття й конституювання світу (М. Мерло-Понті), полівекторному тілі як комплексі уявлень, спогадів та афектів (Б. Вальдефельс), утіленості як невідрефлексованому й концептуально не відтворюваному знанні втілення (М. Анрі). Подолання викликів, висунутих перед тілом соціальністю глобалізованої доби, вимагає осягнення тілесності як конститутивної ознаки *специфічно людської* онтології, потреби якої повинні увійти до кола найвагоміших культурних чинників майбутньої організації (пост)людського світу.

В соціотехнічному контексті «розуму, що заперечує час» (М. Кастельс) аритмія біосоціальної ритмічності обертається «аритмією» мортальності. Саме досвід тіла, зумовлюючи засвоєння позаособистісних форм самоототожнення з буттям як цілим, визначає розвиток новітніх тілесно зорієнтованих госпісних практик. Експлікації тілесності й кінечності (мортальності) надають сучасній людинознавчій рефлексії потужної евристичності, уможливаючи поглиблення понять (само)свідомості, самості, тіла, що потребують коригування, й уявлень про гетерогенну повнотність суб'єктивності як осібної онтологічної реальності

специфічно людського, що трансцендує до меж інтрасуб'єктивної чужої тілесності («втільеного» Я), меонтичності.

Отже, суб'єктивність є наділеною синтетичною функцією неочевидною повнотністю гетерогенних обширів *специфічно людського*, що охоплює конститутивні для індивідуального досвіду та буття у світі феномени від афективності й тілесності до найскладніших форм саморефлексії й інтерсуб'єктивності та є підґрунтям формування особистісної ідентичності (тожсамості) людини. Умотивованим є розмикання гетерогенних обширів суб'єктивності, дослідження якого, демонструючи ідею інтимної сув'язі протейчних антропологічних ознак, не претендує на всеосяжність чи досконалість розв'язання однієї з найпотаємніших загадок, у якій завжди залишатимуться невиявлені, не прояснені досі грані.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Індивідуальна монографія:

1. Козачинська В. В. Суб'єктивність: розмикання гетерогенних обширів (філософсько-антропологічний вимір): Монографія / В. В. Козачинська. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – 336 с.

Статті в наукових фахових виданнях України:

2. Козачинська В. В. Смерть: ідеологічні коди сьогодення / В. В. Козачинська // Наукові записки НаУКМА: Філософія та релігієзнавство. – Київ: Видавничий дім «КМ Академія», 2007. – Т. 63. – С. 15–21.

3. Козачинська В. У «міжтінні» Танатоса (ще одна спроба осмислення смерті) / Вікторія Козачинська // Філософська думка. – 2007. – № 1. – С. 15–35.

4. Козачинська В. Від Я до Чужого: обрії «нової суб'єктивності» / Вікторія Козачинська // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. пр. – Чернівці: Рута, 2008. – Вип. 414–415: Філософія. – С. 44–48.

5. Козачинська В. Суб'єкт в інформаційному суспільстві: «аритмія» мортальності / Вікторія Козачинська // Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. – Дрогобич, 2009. – Вип. 23: Філософія. – С. 146–156.

6. Козачинська В. В. Постмодерні експлікації суб'єкта: номадологічний проект хронополітики (від Дельоза до Атталі) / В. В. Козачинська // Totallogy – XXI. Постнекласичні дослідження. – Київ: ЦГО НАН України, 2011. – № 25. – С. 207–216.

7. Козачинська В. В. Суб'єкт інформаційного суспільства: «образ тіла», спорт та «виклики» тілесності / В. В. Козачинська // Практична філософія: науковий журнал. – Київ: ПАРАПАН, 2012. – № 3 (№ 45). – С. 36–40.

8. Козачинська В. В. Колізії антропологізму: на шляху до антропології недовіри / В. В. Козачинська // Практична філософія: науковий журнал. – Київ: ПАРАПАН, 2013. – № 3 (№ 49). – С. 206–212.

9. Козачинська В. В. Екзистенційні грані суб'єктивності: свобода осмисленого «стояння у ніщо» / В. В. Козачинська // Гілея: Науковий вісник: зб. наук. праць. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – Вип. 98 (№ 7). – С. 207–211.
10. Козачинська В. В. Ситуація людського буття у філософській антропології: осмислення розламу/ В. В. Козачинська // Практична філософія: науковий журнал. – Київ: ПАРАПАН, 2015. – № 3 (№ 57). – С. 10–15.
11. Козачинська В. В. Суб'єктивність: підстави радикалізації / В. В. Козачинська // Totallogy – XXI. Постнекласичні дослідження. – Київ: ЦГО НАН України, 2015. – № 32. – С. 200–210.
12. Козачинська В. Суб'єктивність у модусах «ніщоження»: від Плеснера до Лакана / Вікторія Козачинська // Мандрівець: журнал гуманітарних студій. – Тернопіль: Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія»; Вид-во «Мандрівець», 2015. – № 6 (120). – С. 36–40.
13. Козачинська В. Чужий як ідентичність трансгресивної суб'єктивності / Вікторія Козачинська // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – Острог: «Острозька академія», 2015. – Вип. 17: Філософія. – С. 12–16.
14. Козачинська В. В. Експлікації самості: «розмикання» виміру Я / В. В. Козачинська // Гілея: Науковий вісник: зб. наук. праць. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – Вип. 109 (№ 18). – Вип. 109 (№ 18). – С. 139–143.
15. Козачинська В. В. Суб'єктивність в антропологічному дискурсі «нестачі»: від Сартра до Лакана / В. В. Козачинська // Практична філософія: науковий журнал. – Київ: ПАРАПАН, 2016. – № 1 (№ 59). – С. 156–161.
16. Козачинська В. Сучасні експлікації суб'єктивності: до питання гетерогенності / Вікторія Козачинська // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – Острог: «Острозька академія», 2016. – Вип. 19: Філософія. – С. 75–79.

Статті в наукових фахових виданнях інших держав:

17. Козачинська В. В. До передумов формування поняття негативної суб'єктивності / В. В. Козачинська // Идеи: философско списание. Международно многоезично специально научно издание. – Пловдив, България: Център за развитие на личността HUMANUS, 2014. – Книжка 2 (4), декември, година II. – С. 37–42.
18. Козачинська В. Експлікації суб'єктивності: «відкритість» онтологічного виміру / Вікторія Козачинська // Auspicia: Recenzovaný vědecký časopis pro oblast společenských a humanitních věd (Reviewed Scholarly Journal Dealing with Social Sciences and Humanities). – České Budějovice: Vysoká Škola evropských a regionálních studií, 2016. – Číslo 5, ročník XIII. – S. 104–109.
19. Козачинська В. В. Суб'єктивність: обрії тілесного / В. В. Козачинська // Идеи: философско списание. Международно многоезично специально научно издание. – Пловдив, България: Център за развитие на личността HUMANUS, 2016. – Книжка 1 (7) – 2 (8), февруари – април, година IV. – С. 21–27.
20. Козачинська В. Сучасний образ людини: долання моноцентризму [Електронний ресурс] / В. Козачинська // Nauki Społeczno-Humanistyczne. Polsko-

ukraińskie czasopismo naukowe. – 2016. – № 03 (11). – Режим доступу: http://sp-sciences.io.ua/s2573976/kozachynska_viktoryia_2016_the_contemporary_image_of_a_monocentrism_social_and_human_sciences_polish-ukrainian_scientific_journal_03_11

Наукові праці у виданнях, що входять до наукометричних баз:

21. Козачинська В. В. Буттєвий обшир суб'єктивності: повнота «неочевидного» / В. В. Козачинська // Молодий вчений: Науковий журнал. – Херсон: ВД «Гельветика», 2016. – № 12 (39). – С. 210–214. (ScholarGoogle, ОАІ, CiteFactor, Research Bible, Index Copernicus)

22. Козачинська В. В. Людина в ракурсі цілісності: єдність суперечностей / В. В. Козачинська // Молодий вчений: Науковий журнал. – Херсон: ВД «Гельветика», 2017. – № 1 (41). – С. 112–116. (ScholarGoogle, ОАІ, CiteFactor, Research Bible, Index Copernicus)

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

23. Козачинська В. В. Свобода та смисл життя / В. В. Козачинська // Проблеми сутності свободи: методологічні та соціальні виміри: Матеріали науково-теоретичної конференції 26 жовтня 2007 р. – К., 2007. – С. 235–239.

24. Козачинська В. Тема моральності у філософській антропології / Вікторія Козачинська // Філософська антропологія та сучасність (пам'яті В. Г. Табачковського) / Філософсько-антропологічні студії' 2008. – К., 2008. – С. 310–319.

25. Козачинська В. В. Номадологічний проект хронополітики: pro et contra / В. В. Козачинська // Філософські виміри сучасної соціальної реальності. Т. 1. Матеріали міжнародної наукової конференції. – Донецьк, 14 – 16 квітня 2011 р. – С. 168–171.

26. Козачинська В. В. Суб'єкт гуманітарного знання у філософії постмодерну / В. В. Козачинська // Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Рубіжне, 17 – 19 травня 2011 р. – С. 76–81.

27. Козачинська В. В. Українське бароко: мілітаризація моральності / В. В. Козачинська // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка / Треті Всеукраїнські Кулішеві читання з філософії етнокультури, присвячені пам'яті С. Б. Кримського. – Чернігів, 2011. – Вип. 95. – С. 69–72.

28. Козачинська В. Нова суб'єктивність: домагання Чужого / Вікторія Козачинська // Філософсько-антропологічні студії' 2012 «Творча спадщина В. І. Шинкарука та сьогодення (До 80-ліття від дня народження)». Частина 2. [матеріали]. – К.: Стилос, 2012. – С. 196–205.

29. Козачинська В. В. «Задній план» Просвітництва: подолання зарозумілості / В. В. Козачинська // «Ціннісні орієнтації та світоглядні позиції людини у контексті сьогодення: VIII Шинкаруківські читання. Матер. міжнар. наук.-практ. конф., 18 червня 2013 р. / НАН України та ін. – К.: Знання України, 2013. – С. 172–175.

30. Козачинська В. В. Становлення неklasичної суб'єктивності: антропологічний негативізм / В. В. Козачинська // Міжнар. наук. конф. «Дні науки філософського факультету – 2015», 21 – 22 квіт. 2015 р.: [матеріали] / редкол.: А. Є. Конверський та ін. – К., «Київський університет», 2015. – Ч. 4. – С. 30–33.

31. Козачинська В. В. Сучасні експлікації суб'єктивності: до проблеми гетерогенності / В. В. Козачинська // Міжнар. наук. конф. «Дні науки філософського факультету – 2016», 20 – 21 квіт. 2016 р.: [матеріали] / редкол.: А. Є. Конверський та ін. – К., «Київський університет», 2016. – Ч. 4. – С. 10–12.

32. Козачинська В. В. Сучасний образ людини: «розімкнення» моноцентризму / В. В. Козачинська // Збірник тез доповідей і статей IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Філософські обрії сьогодення» / редкол. Берегова Г. Д., Герасимова Е. М., Лень Т. В. та ін. – Херсон: РВВ «Колос», 2016. – С. 177–179.

33. Козачинська В. В. Суб'єктивність як пасивність: від Гусерля до Анрі / В. В. Козачинська // Другі академічні читання пам'яті Г. І. Волинки «Філософія, наука і освіта». Матер. міжнар. наук.-практ. конф., 25 – 26 квітня 2017 року. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. – С. 43–45.

АНОТАЦІЯ

Козачинська В. В. Суб'єктивність: розмикання гетерогенних обширів (філософсько-антропологічний вимір). – Монографія.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2017.

У дисертаційній роботі досліджено розмикання гетерогенних обширів суб'єктивності як неочевидної повнотності конститутивних для індивідуального досвіду й буття у світі феноменів від афективності й тілесності до найскладніших форм саморефлексії та інтерсуб'єктивності. Методологічно засадничою є ідея розриву монадично замкненого *Я* й виявлення суб'єктивності як *трансцендентного в іманентному*. Новітні форми суб'єктивності означено трансгресією від інтрасуб'єктивно полідентичних до трансцендентних інтерсуб'єктивних структур, водночас розімкнена у радикально-лімінальних ракурсах суб'єктивність відновлює власну тожсамість у шерезі *іманентне – трансцендентне – трансцендентне-в-іманентному*. Виявлено розмикання гетерогенних обширів суб'єктивності у формах негативної й номадичної суб'єктивності, модуляціях спрямованої на *Іншого (Чужого)* самості, образі феноменального тіла як *трансцендентного-в-іманентному*, експлікаціях конечності (мортальності).

Особливу увагу прикуто до сучасних теорій, які, будучи спробою засвідчити радикальну ревізію суб'єктивності як самосвідомості, виходять з неочевидного – дорефлексійного рівня організації внутрішнього досвіду, даних дологічно, доопераційно-мисленнєво непередметних структур свідомості.

Ключові слова: суб'єктивність, гетерогенність, *трансцендентне в імманентному*, трансгресія, *Інший, Чужий*, самість, тілесність, конечність (мортальність).

АННОТАЦИЯ

Козачинская В. В. Субъективность: размыкание гетерогенных пространств (философско-антропологическое измерение). – Монография.

Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности 09.00.04. – философская антропология, философия культуры. – Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина. – Харьков, 2017.

Раскрывая предельную плюральность современных антропологических представлений, диссертационная работа является исследованием размыкания гетерогенных пространств субъективности как неочевидной полноты конститутивных для индивидуального опыта и бытия в мире феноменов от аффективности и телесности до наисложнейших форм саморефлексии и интерсубъективности. В качестве основополагающей выдвинута идея разрыва монадически замкнутого *Я* и проявления субъективности как *трансцендентного в имманентном*.

Показано, что современный образ человека – результат разложения моноцентрического антропологизма и достижения антропологизма полисущностного, наделяющего субъективность как трансгрессивными свойствами выхода за свои грани – трансцендентностью, так и центростремительными свойствами искомого контрroversийного единства. При этом предпосылками антропологического полилога являются имплицитные для модерна художественно-философские интенции развенчания *homo superlativus* как закулисный антураж формирования современного *homo duplex*.

Обосновано, что размыкание гетерогенных горизонтов субъективности коррелирует с рядом трансформаций идеи человека от экзистенциального статуса *разлома*, воссозданного в апофатических модусах ничтожествования и свободы «стоящей в *ничто*» субъективности, до постмодерного снятия человека, приобретающего в поздних фуколдианских вариациях гуманистическую выразительность «антропоморфных» (П. Козловский) трендов.

Новейшие формы субъективности характеризуются трансгрессией от интрасубъективно полиидентичных до трансцендентных интерсубъективных структур. Размыкание гетерогенных пространств субъективности как *трансцендентного в имманентном* показательно в формах негативной и номадической субъективности, обертонах направленной на *Другого (Чужого)* самости, образе феноменального тела как *трансцендентного в имманентном*, экспликациях конечности (мортальности) как предела бытийной исполненности субъективности. Разомкнутая в радикально-лиминальных ракурсах, субъективность при этом воссоздает собственную тождественность в цепи *имманентное – трансцендентное – трансцендентное-в-имманентном*.

Предельно эвристичной представляется идея человека как контрroversийного единства противоположностей, усматриваемого во множестве его отдельных

«целостностей»: те или иные антропологические модусы, обнаруживая вариативность человеческого образа (образов), неразрывно связаны между собой, потому существование какого-то необходимого свойства является комплексным результатом существования всех отдельных, частичных.

Раскрыта конструктивность современных теорий субъективности, исходящих из неочевидного – дорефлексийного уровня организации внутреннего опыта. Не сводясь к самосознающему *Я*, субъективность определяется спектром глубинных неосознаваемых пространств существования человека, удостоверяющих первичность данных дологически, дооперационно-мыслительно генеративных (М. Мамардашвили) непредметных универсальных символических структур, «третьего *Я*» (В. Шинкарук). В новейших теориях (само)сознания и феноменологии согласовано описание исходной формы самосознания в терминах первичного владения опытом в перспективе первого лица, а самосознание рассматривается как такое, которое, образуя нерелефлексивный центр знаниевой активности, предшествует предметному знанию. *Я* при этом является вторичным свойством сознания, а субъективность – анонимной, то есть некатегорийной, или же категорийной, характеризуя носителя ментального события.

Доказана основоположность позиции феноменального тела как *трансцендентного-в-имманентном*: тела – субъекта конституирования мира (М. Мерло-Понти), поливекторного тела – комплекса представлений, воспоминаний и аффектов (Б. Вальдефельс), воплощенности как неотрелексированного и концептуально не воссоздаваемого знания воплощения (М. Анри). Преодоление вызовов (пост)телесности требует переосмысления требований телесности как неотъемлемого признака *специфически человеческой* онтологии.

Обосновано, что конечность (мortality) как открытое для сознания тотально инаковое *целое* «вытягивает» субъективность в сферу соотносимого с полнотой бытийностью потенциального, где опыт тела является исходной формой бытийной непосредственности, тотальности переживаний как первичных состояний единства (самотождественности) бытия. В социотехническом контексте «разума, отрицающего время» (М. Кастельс), свойственная информационному обществу аритмия биосоциальной ритмичности обуславливает искажение цикла естественной смерти – «аритмию» mortality. Отчуждаемая, «потребляемая» оптично частичная летальность, которую субъект желает присвоить и уничтожить как неотвратимую естественную реальность, трансформируется медиадискурсом поп-общества в объект удовольствия, когда заинтересованность внезапной смертью заполняет нехватку осмысления смерти естественной.

В целом, обоснованным является размыкание гетерогенных пространств субъективности как наделенной синтетической функцией неочевидной полноты *специфически человеческого*, охватывающей конститутивные для индивидуального опыта и бытия в мире феномены от аффективности и телесности до наисложнейших форм саморефлексии и интерсубъективности и являющейся базисом формирования личностной идентичности (самотождественности) человека.

Ключевые слова: субъективность, гетерогенность, *трансцендентное в имманентном*, трансгрессия, *Другой*, *Чужой*, самость, телесность, конечность (мортальность).

ABSTRACT

Kozachynska V. V. Subjectivity: Extension of Heterogeneous Spaces (Philosophical-Anthropological Dimension). – Monography.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in speciality 09.00.04 – philosophical anthropology, philosophy of culture. – V. N. Karazin Kharkiv National University. – Kharkiv, 2017.

The contemporary image of man is constituted as a result of the collapse of monocentric anthropologism and the ultimate overcoming of the metaphysical model of monadic immanent *I*. The radical rethinking of the metaphysical subject gives the concept of subjectivity its transgressive properties to go beyond its own limits and determines identification of subjectivity as *transcendent in immanent*.

The latest conceptions of man is marked by the radicalization of subjectivity, transgressing from self-identical positive properties to liminal forms of negative, nomadic, embodied subjectivity or intersubjective forms of *Other*, *Alien*, the Self (characterized by the centripetal and centrifugal directions). The extension of heterogeneous spaces of subjectivity is a framework for the latest theories of identity as the excessive first-personal being, in which *Other* is a key factor of the subjectivity's constitution. The contemporary stage of human embodiment's conceptualization is determined by the new phenomenological strategies of human embodiment as the subject of perception and constitution of the world, the fundamental horizon of human experience.

The contemporary philosophical reflection demonstrates the radical revision of the traditional modern concept of subjectivity as (self)consciousness. A specific egological shift in the studies of the inner experience structures to the level of its precognitive organization, in the direction of implicit pre-reflexive conditions of the subjectivity's constitution in the contemporary phenomenology and the latest philosophy of mind determines the disclosure of heterogeneous spaces of subjectivity as the "non-obvious" completeness of various phenomena from affectivity and embodied being in the world to complex forms of self-reflection and intersubjectivity.

Keywords: subjectivity, heterogeneity, *transcendent in immanent*, transgression, *Other*, *Alien*, the Self, embodiment, death (mortality).